

SUNDS KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Sunds församling
Ydre kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2006*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

SUNDS KYRKOÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Sunds församling

Ydre kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Sunds kyrkogård	4
Kyrkogårdens omgivning	4
Sunds kyrka	5
Kyrkogårdens historik	6
Översiktlig beskrivning av vegetation mm – Karta	8
Beskrivning av kyrkogården	9
Beskrivning av enskilda kvarter	15
Övre kyrkogården	15
Mellankyrkogården	18
Nedre kyrkogården	20
Nya kyrkogården	22
Källor	24
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	25
Förklaring till exempellistan	25
Utvärderingskarta	26
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: "Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om

gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

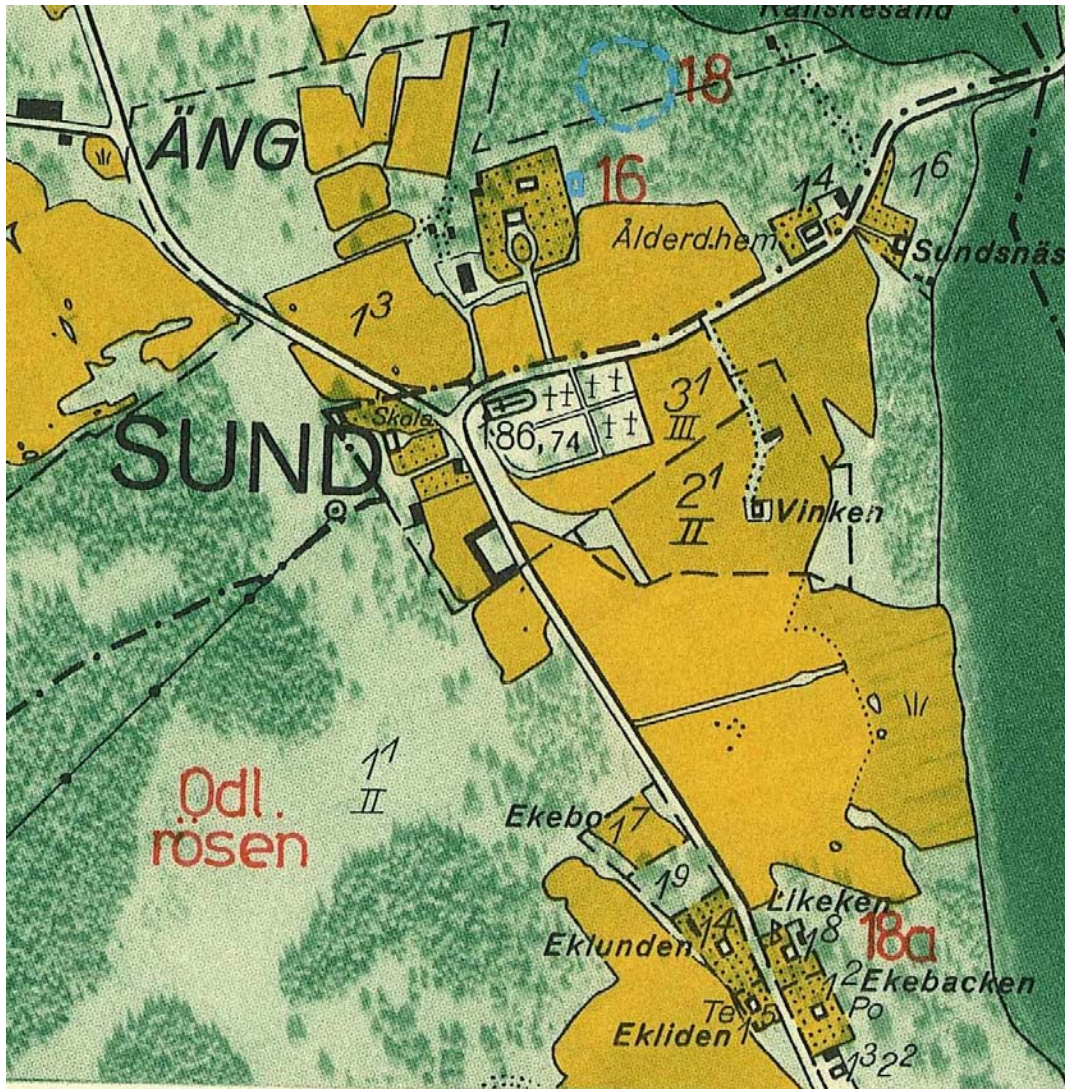
Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Anita Löfgren Ek, Östergötlands läns museum 2006. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 075 33 Sund, 1948. Här är övre kyrkogården och mellankyrkogården markerade. Söder om kyrkan är den s k likeken markerad som botaniskt minnesmärke.

SUNDS KYRKOGRÅRD

Kyrkan med omgivande kyrkogård ligger i norra delen av det gamla sockencentrat Sund. Kyrkogården har genom utvidgningar fått en rektangulär utsträckning i väst/östlig riktning. Kyrkan ligger i nordvästra hörnet på den gamla kyrkogårdsdelen och kyrkans långhus är orienterat i öst/väst.

Kyrkogårdens omgivning

Sund blev tidigt ett administrativt centrum för Ydre härad, med tingsplats, kyrka och avrättningsplats intill Lilla Sundsjön. Sund finns omnämnt 1372 men byn är förmodligen äldre. Mittemot kyrkan ligger Klockargården som ursprungligen uppfördes 1818 som sockenstuga. Den påbyggdes år 1842 och blev Ydres första permanenta skolhus med

undervisning fram till 1965. Idag används byggnaden som församlingshem. Byggnaden är i två våningar med fasader av grön locklistpanel och brutet tegeltäckt tak. Söder om församlingshemmet ligger en fd tiondebod från 1785. Avkastning från spannmålsutlåningen bildade grund för en skolfond. Tiondeboden är byggd i två våningar och har fasader av faluröd locklistpanel och ett svagt brutet tegeltäckt tak. En del av bottenvåningen används som bisättningsrum och i övrigt fungerar byggnaden som förråd. Kyrkstallarna ligger ett stycke söderut och bildar en vid U-form. Byggnadsåret är okänt men de tros vara byggda före 1870. Fasaderna består av faluröd panel och sadeltaket är täckt av tvåkupigt cementtegel. Vägen till kyrkbyn i söder kantas av gårdar och boningshus och längs vägen växer den 700-åriga sklikeken, vid vilken begravningsföljen inväntade prästen. Inne i kyrkbyn finner man bl a ett fd tingshus från 1700-talet. Sunds kyrkby utgör riksintresse för kulturmiljövården. Prästgården från 1886 ligger tre km norr om kyrkan.

Utsnitt ur häradsekonomska kartan 1868-77, Forsnäs . Det är osäkert om nuvarande mellankyrkogården är medtagen på kartan. Enligt uppgift lades den ut 1865. Några stora träd är markerade på kyrkogården. Ett av dem kan vara den stora lind som idag står nordöst om kyrkan.

Sunds kyrka

En stenkyrka uppfördes troligen på 1200-talet men dess byggnadshistorik är oklar. Vid en brand år 1660 lämnades endast murarna kvar men kyrkan återuppbyggdes inom kort. År 1794 uppfördes en ny kyrka på samma plats som den gamla efter ritningar i nyklassicistisk stil upprättade av Casper Seurling. Den har ett rektangulärt långhus med något indraget, rundat kor och torn i väster som flankeras av biutrymmen. Konstnären Pehr Hörberg har bidragit till den dekorativa utsmyckningen vilket skapar ett väl sammanhållet kyrkorum med stora

konstnärliga värden. Sunds kyrkby blev tidigt ett administrativt centrum i Ydre och dess innehållsrika och välbevarade karaktär utgör ett område av riksintresse för kulturmiljövården.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek.

Kyrkogården har sedan medeltiden vuxit fram runt den medeltida kyrkan. En bogårdsmur av timmer brandhärjades tillsammans med klocktornet och kyrkboden 1660. Kyrkogårdens gamla indelning i ättehagar, genomgick 1715 ett nytt skifte för hemmanen i linjer, enligt en i kyrkoboken befintlig ritning, vilket iaktogs till 1786 då somliga av de enskilda platserna var så uppfyllda att inga fler lik rymdes. Därefter skedde begravning gemensamt radvis. Kyrkogården utvidgades vid ombyggnaden av kyrkan, men det var otillräckligt för den ständigt ökande folkmängden.

I Leonard Fredrik Rääfs beskrivning över Ydre härad i Östergötland kan man läsa: På kyrkogården vid korets södra sida finns en gravhäll av kalksten, som i upphöjt arbete visar Rääf av Smålands fulla vapen och där under tre sköldar, till höger Ehrenborg, mellerst Rääf och till vänster Drake af Hagelsrum. Längst ner på en oval läses : ”Denna grafsten tillika med den å högra sidan utij kyrkiochoret murade grafen hafver jagh Axel Leumhardt Räf årh 1753 i herrans namn lätett bechosta för mina sal: framledne ke: husfru welborna fru Ana C: Ehrenborg tillika med barn och bröstarfvingar.” På södra sidan av kyrkogården finns ett minne av Häradsh. C Åstrand på Ed, död 1814 och hans fru, E. U: Keij, med inhuggna begynnelsebokstäver av deras namn. (Gravplats nr B 45). Öster om koret är en gravplats instängd med trögaller, varpå är målat: ” K. M:ts Troman Lagman och Häradshövding L. J. Grapengiesser. Född f. 20 apr. 1769. död d. 5 Jan. 1823. ömt sörgd och saknad af en efterlemnad maka och 3 barn.” (Trästaketet är numera, 2006, § utbytt mot ett staket i järnsmide.) Utanför kyrkans södra vägg finnes en murad grav, utan överbyggnad eller täcksten, för Kyrkoherde härstädes, Lars Boraeus, död 1792.

Kyrkogårdens äldsta del utgörs av området runt kyrkan, enligt tillgänglig gravkarta dagens kvarter A och B (C?). Kvarter D och E lades ut 1865 och kallades då nya kyrkogården, idag är det mellankyrkogården. Det finns ett fåtal gravvårdar från slutet av 1800-talet i kvarter E med den äldsta från 1881, i övrigt är det en stor del vårdar från 1920-talet. Ett flygfoto från 1935 visar övre kyrkogården (A och B) samt mellankyrkogården (D och E).

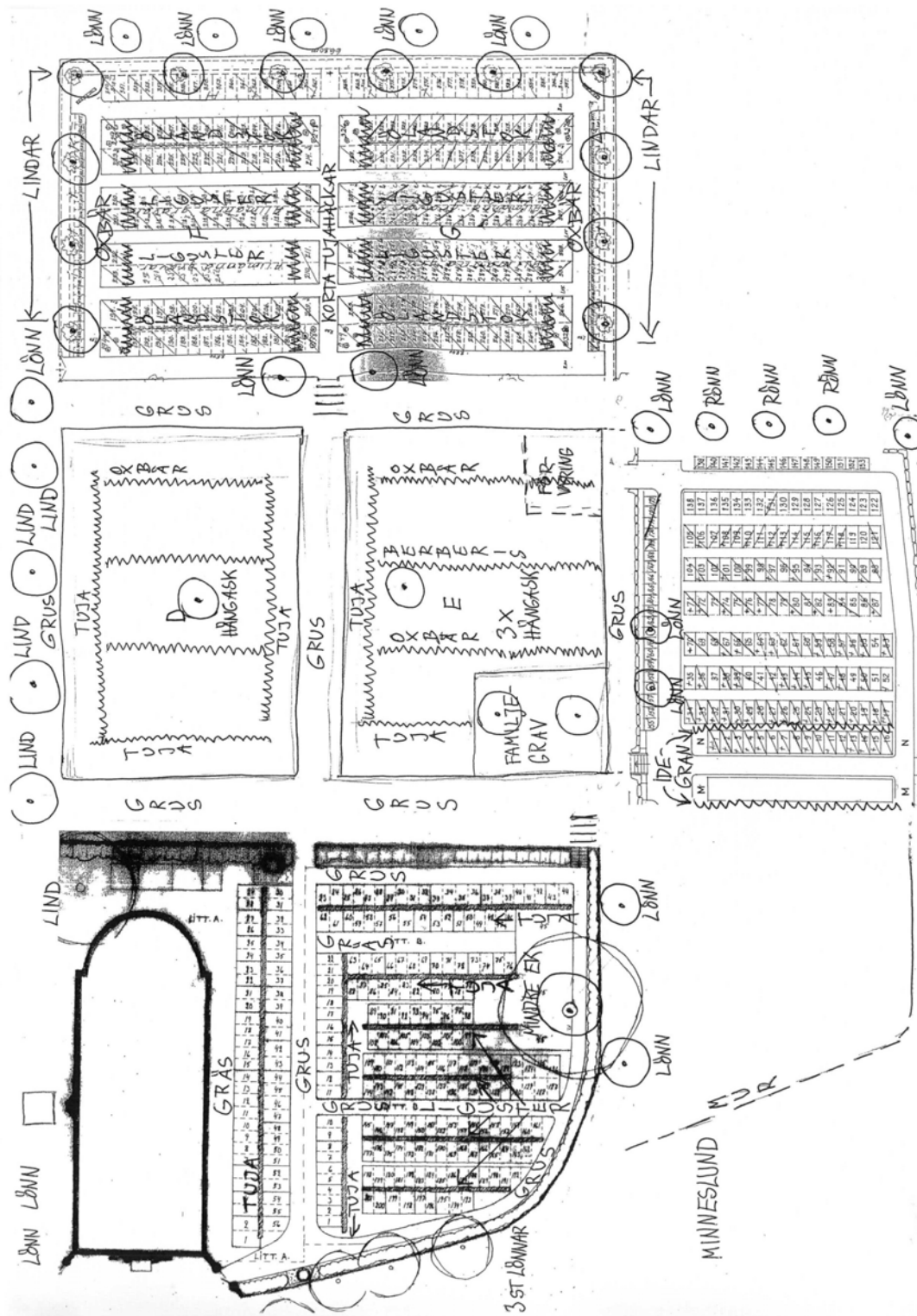
Flygfoto från 1935. Trädkransen runt mellankyrkogården syns tydligt. Den norra delen har nyplanterats. Foto i Östergötlands läns museums samlingar.

Hela kyrkogården är grustäckt eller, enligt en senare tidningsartikel, sandtäckt och familjegravarna är häckomgärdade. På mellankyrkogården syns tydligt familjegravarna i kvarterens utkanter och linjegravarna i mitten. I november 1944 invigdes en ny kyrkogårdsdel, dagens kvarter F, G, H, K och L. Redan 1939 hade det lagts fram ett förslag till utvidgning av Sunds kyrkogård med restaurering av vissa murpartier, runstenar och andra ornerade stenar som anträffats.

En gravkarta från 1943 visar att kvarter A då enbart låg norr och öster om kyrkan, kvarter B omfattade nuvarande A 1-56 och dagens kvarter B kallades kvarter C. En krans köpegravar ledde runt det dåvarande kvarter C med s k allmänna gravar i mitten. Systemet med allmänna gravar, eller linjegravar som det också kallas, innebär att de avlidna begravdes på rad vartefter dödsfallet inträffade och äkta makar kunde därför få vila långt från varandra. Ungefär från mitten av 1800-talet blir det en gravform för dem som inte kunde eller ville köpa sin gravplats. Kvarter D och E var desamma som idag med allmänna gravar i mitten av kvarter D. På nedre kyrkogården, kvarter F, G, H, K och L, var det allmänna gravar mitt i kvarter F och G.

Ett flygfoto från 1957 visar de dåvarande tre delarna av kyrkogården och de ser fortfarande ut att vara sandtäckta. Senare samma år gjordes den gamla kyrkogården om, gräsmatta anlades och nyplanteringar gjordes. Liknande arbeten gjordes på mellankyrkogården 1964 och den nedre kyrkogården något senare. Vattenledning drogs från Sundsjön. Länsstyrelsen lämnade tillstånd 1996-01-02 att anlägga minneslund i björkbacken söder om den ursprungliga kyrkogården och väster om den senaste kyrkogårdsutvidgningen. Länsstyrelsen gav också tillstånd till grävning av vatten- och avloppsledning för toalett 1981. Minneslundan anlades 1995. På nya kyrkogården, kvarter M och N, är den tidigaste gravvården idag från 1976.

Sunds kyrkogård. Vegetation m m.

Norr är till vänster i bild med kyrkans ingång i väster.

Kartan är sammansatt av olika gravkartor med olika skala. Vid inventeringstillfället fanns inte tillgång till karta för mellankyrkogården, kvarter D och E, som här är inlagd som en skiss.

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅDEN

Kyrkogården är indelad i övre kyrkogården med kvarter A och B (C?), mellankyrkogården med kvarter D och E, nedre kyrkogården med kvarter F, G, H, K och L samt nya kyrkogården med kvarter M och N. Vid inventeringstillfället fanns det ingen gravkarta som omfattade kvarter D och E.

Allmän karaktär

Övre kyrkogården karaktäriseras av höga rygghäckar och flera höga gravvårdar. Tillsammans med mellankyrkogården har den övre kyrkogården en ålderdomlig karaktär. Norr om kyrkan finns en smal gräsyta med enbart enstaka vårdar. Mellankyrkogården har en sluten karaktär genom de höga tujahäckarna i ytterkanterna och hängaskarna är speciella för denna del. Liksom när det gäller den nedre kyrkogården bidrar rygghäckarna till en strikt karaktär. Den nya kyrkogården har däremot en öppen karaktär då rygghäckar saknas och kvarteren här till stor del består av öppna gräsytor.

Övre kyrkogården från sydöst.

Mellankyrkogården från nordväst.

Nedre kyrkogården från väster.

Nya kyrkogården, kv M, från nordväst.

Omgärdning

Övre kyrkogården

Väster: mur endast söder om kyrkan och inte på den korta sträckan norr om kyrkan. Det är en kallmurad ca 0,5 m hög stödmur av ca 0,3-0,5 m stor gråsten. Sedumväxter och en spireahäck på muren. Muren har rundat hörn i sydväst.

Norr: en ca 1,0 m- 1,8 m hög kallmurad stödmur av ca 0,3-1,0 m stora gråstenar. Muren svänger in något i höjd med kyrkans kor och övergår i mellankyrkogårdens något lägre nordmur. Mittför kyrkans långhus är det en muröppning vid nergången till kyrkans pannrum.
Öster: en ca 0,6 m hög stödmur av putsad cementsten e dyl. Från muren är marken släntad upp mot kyrkogården.

Söder: en ca 1,5 m hög kallmurad stödmur av ca 0,3-0,5 m stor gråsten. Muren har glidit ut i det västra rundade hörnet. Troligen är muren omlagd mitt på sydvästra sidan.

Övre kyrkogårdens södra mur från sydväst. Gjuten mur övre kyrkogården från nordöst.

Mellankyrkogården

Väster: se övre kyrkogårdens östra mur.

Norr: en ca 0,5-1,2 m hög kallmurad stödmur av ca 0,3-1,0 m stor gråsten. I väster övergår den i övre kyrkogårdens nordmur.

Öster: mur saknas. Från mellankyrkogården är det en grässlänt ned mot nedre kyrkogården.

Söder: en ca 0,8-1,5 m hög kallmurad stödmur av ca 0,3-0,5 m stor gråsten.

Nedre kyrkogården

Väster: grässlänt upp mot mellankyrkogården.

Norr: en ca 0,8-1,0 m hög halvmur av ca 0,3-1,0 m stora tuktade gråstenar, ofta med stora stenar i botten.

Öster: en ca 0,9-1,5 m hög halvmur av ca 0,3-1,0 m stora tuktade gråstenar, ofta med stora stenar i botten.

Söder: en ca 0,5-1,5 m hög halvmur av ca 0,3-1,0 m stora tuktade gråstenar, ofta med stora stenar i botten.

Nya kyrkogården

Väster: en upp till ca 0,7 m hög stödmur av ca 0,2-0,5 m stora gråstenar.

Norr: övre kyrkogårdens och mellankyrkogårdens sydmur.

Söder: en ca 0,7-0,9 m hög stödmur av ca 0,2-0,5 m stora gråstenar. På murkrönet växer en häck av häckoxbär. Muren vinklar av på mitten.

Ingångar

Övre kyrkogården

Väster: i väster flankeras kyrkan av två grindar, en i norr och en i söder. Det är pargrindar i enkelt svart järnsmide med spjälor och konkavt krön. Grindstolparna är runda och putsade med kannelyr och profilerat koppartäckt krön. Putsade murstycken vid grindstolparna varav det ena ansluter till kyrkan. Muren är täckt med sadeltak av kopparplåt. Grindarnas handtag är troligen utbytta.

Nordvästra grinden.

Öster: grusgång till mellankyrkogården.

Sydöst: mellan övre kyrkogården och mellankyrkogården är det en gjuten trappa med enkel ledstång i järn. Trappan leder ner till en grusgång på mellankyrkogården och övergår i en granittrappa mot söder.

Mellankyrkogården

Väster: en gång samt i sydväst en gjuten trappa till övre kyrkogården.

Öster: trappa till nedre kyrkogården.

Nedre kyrkogården

Väster: granittrappa till mellankyrkogården med enkla ledstänger av svartmålat järn.

Norr: pargrind av järnsmide i nordvästra hörnet. Spjälor och rakt krön med meanderbård.

Fyrkantiga grindstolpar av granit med svagt avfasat krön med kors i järnsmide.

Söder: grusgång i sydvästra hörnet.

Nya kyrkogården

Väster: grusgång från parkeringen i väster

Norr: trappa till övre kyrkogården och i nordöst en gång från nedre kyrkogården.

Grind i norr till nedre kyrkogården.

Vegetation

Gamla kyrkogården

Väster: tre lönnar, varav de två norra är relativt unga.

Söder: i sydöst står två unga lönnar.

Norr: i nordväst två unga lönnar.

Mellankyrkogården

Norr: fyra lindar och i nordöst en lönn.

Nedre kyrkogården

Väster: två höga lönnar vid trappan till övre kyrkogården.

Norr: fyra lindar innanför kyrkogårdsmuren.

Öster: fyra lindar innanför kyrkogårdsmuren och fem unga rönnar utanför muren.

Söder: fyra lindar innanför kyrkogårdsmuren.

Nya kyrkogården

Norr: två unga lönnar i kvarter M, (se gamla kyrkogården) och två unga lönnar i kvarter N.

Öster: en lönn i nordöst och en i sydöst med tre rönnar mellan.

Söder: söder om kyrkogården finns fem lönnar och några björkar som inte direkt kan sägas utgöra en trädkrans.

Gångsystem

Grusgångarna utgörs av krossgrus.

Gravvårdstyper

Öster om kyrkan ligger en kalkstenshäll med det tidigaste årtalet 1825. Gravplatsen är omgiven av ett sentida staket i järnsmide. Bland enskilda gravvårdar märks även ett s k avbrutet livsträd från 1892. Det är förhållandevis många gravvårdar från sent 1800-tal. Grav nr B 45 är en av de största familjegravarna i länet med sina 32 gravvårdar. I kvarter B finns två gravar kvar med stenram. I mitten av kvarter D finns det ett antal linjegravar och i kvarter D och E, mellankyrkogården, är det huvudsakligen begravingar från 1920-talet och framåt. Slakten Rääf af Småland har en stor familjegrav omgärdad av järnsmidesstaket. På nedre kyrkogården är det i allmänhet låga och breda vårdar av röd eller grå granit.

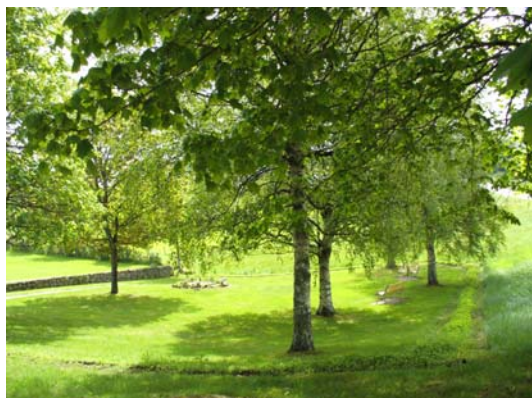
Familjegrav i kvarter E.

Linjegravar i kvarter D.

Minneslund

Minneslund väster om nya kyrkogården. En stor häckomgärdad gräsyta. Fyra björkar i väster och två lönnar i öster. En rund minnesplats med vattenspel och plats för blommor. Två bänkar i öster. Gång av kalkstensplattor.

Minneslunden från nordväst.

Pannrummet norr om kyrkan.

Byggnader

I gamla kyrkogårdens norra mur finns en uppbyggd nergång till kyrkans pannrum. På den delvis nergrävda granitsockeln vilar en slätputsad mindre byggnad avfärgad i vitt. Det välvda taket är klätt med falsad kopparplåt. Välvt gavelkrön och profilerad taklist. Dörr med fyllningar där fyra av dem utgörs av spröjsat glas.

Övrigt

Gulmålade parkbänkar.

Kulturhistorisk bedömning

Sunds kyrka och kyrkogård med murar, grindar och trädkrans bildar tillsammans med f d skola, tiondebod och kyrkstallar en väl sammanhållen miljö med mycket höga kulturhistoriska värden. Kyrkan byggdes visserligen under slutet av 1700-talet men dess medeltida föregångare lär ha legat på samma plats. Denna placering, på kyrkogårdens norra del, var vanlig under medeltiden. Murar, grindar och trädkrans har tillkommit vid olika tider och speglar kyrkogårdens olika faser. Grindarna i väster är samkomponerade med kyrkobyggnaden. Trädkransen visar på det parkideal som blev vanligt på våra kyrkogårdar från slutet av 1700-talet, på landsortskyrkogårdarna åtminstone under andra halvan av 1800-talet. Delar av kyrkogården har kvar en äldre struktur och där detta är fallet har det ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Det gäller t ex mellankyrkogården där den s k allmänna linjen är synbar. Systemet med linjegravar växer fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravingarna skedde på linje vartefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebar systemet troligen inte någon direkt ”statuskillnad”, men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Det är av vikt att bevara linjegravvårdar så man kan följa ordningen på gravläggningarna. I kvarterens ytterkanter låg vanligtvis familjegravarna. På flygfotot ovan syns detta tydligt här i Sund framför allt på mellankyrkogården och runt dåvarande kvarter C. Det har ett högt kulturhistoriskt värde att denna struktur kan skönjas och i Sund är den mest synlig på mellankyrkogården.

Grav nr B 45 med sina 32 gravvårdar är troligen en av de största familjegravarna i länet och samtliga gravvårdar har ett kulturhistoriskt värde. Avsaknad av omgärdning eller avvikande marktäckning gör det svårt att uppfatta gravplatsen idag. Två andra gravplatser är omgärdade med staket i järnsmide. Det gäller familjen Rääf af Småland där det troligen är ett staket från sent 1800-tal och en kalkstenschäll öster om kyrkan, där själva hällen är från tidigt 1800-tal men staketet troligen från 1940-1960-tal. Fyra gravar är omgärdade med stenramar. Samtliga dessa omramningar har ett kulturhistoriskt värde. Järnstaket var en vanlig omgärdning för mer påkostade familjegravar och stenramar verkar ha varit vanliga framför allt från 1920-talet och framåt.

Enskilda gravvårdar kan ha ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt intresse. Det kan gälla ålderdomliga gravvårdar. I Sund finns relativt många gravvårdar från senare delen av 1800-talet. Det kan också vara tidstypiska gravvårdar, t ex s k bautastenar, avbrutet livsträd och öppen bok samt vårdar med person- eller lokalhistoriskt värde. Titlar på gravvårdar berättar om en trakts näringsliv och sociala struktur. På kyrkogården i Sund är det en ovanligt stor variation av titlar. Liksom på andra landsortskyrkogårdar finns det titlar med anknytning till lantbruket och det finns även titlar med anknytning till kyrkan, t ex kyrkovärd och organist. I övrigt är det många titlar som hör till socknens ledande personer, t ex häradsdomare, v häradshövding, kammarjunkaren och konungens troman. I övrigt märks bl a mer sentida titlar som trafikbilägare, byrådirektör, verkmästare och förbundsordförande.

Gångar och rygghäckar hjälper till att tydliggöra kyrkogårdens struktur. Den väst/östliga mittgången är en tydlig centrollinje på mellankyrkogården och nedre kyrkogården. En viktig axel är även den nord/sydliga mittgången på gamla kyrkogården mot kyrkans sydportal.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Övre kyrkogården. Kvarter A och B (C ?), gravplats nr A 1-56 och B 1-201.

Den övre kyrkogården utgör den äldsta delen och omfattar kvarter A, gravplats 1-56 och B, gravplats 1-201. Det är oklart om en del gravar fortfarande har beteckning efter ett äldre kvarter C. I väster finns kyrkans parkering, i norr landsvägen respektive kyrkan, i öster mellankyrkogården med kvarter D och E samt i söder nya kyrkogården med kvarter M och N.

Allmän karaktär

Den äldsta delen karaktäriseras av höga rygghäckar och flera höga gravvårdar. Tillsammans med mellankyrkogården har den övre kyrkogården ålderdomlig karaktär. Norr om kyrkan finns en smal gräsyta med enbart enstaka vårdar.

Övre kyrkogården, kv A från väster.

Omgårdning

Väster: mur endast söder om kyrkan och inte på den korta sträckan norr om kyrkan. Det är en kallmurad ca 0,5 m hög stödmur av ca 0,3-0,5 m stor gråsten. Sedumväxter och en spireahäck på muren. Muren har rundat hörn i sydväst.

Norr: en ca 1,0 m- 1,8 m hög kallmurad stödmur av ca 0,3-1,0 m stora gråstenar. Muren svänger in något i höjd med kyrkans kor och övergår i mellankyrkogårdens något lägre nordmur. Mittför kyrkans långhus är det en muröppning vid nergången till kyrkans pannrum.

Öster: en ca 0,6 m hög stödmur av putsad cementsten e dyl. Från muren är marken släntad upp mot kyrkogården.

Söder: en ca 1,5 m hög kallmurad stödmur av ca 0,3-0,5 m stor gråsten. Muren har glidit ut i det västra rundade hörnet. Troligen är muren omlagd mitt på sydvästra sidan.

Ingångar

Väster: i väster flankeras kyrkan av två grindar, en i norr och en i söder. Det är pargrindar i enkelt svart järnsmide med spjälor och konkavt krön. Grindstolparna är runda och putsade med kannelyr och profilerat koppartäckt krön. Putsade murstycken vid grindstolparna varav det ena ansluter till kyrkan. Muren är täckt med sadeltak av kopparplåt. Grindarnas handtag är troligen utbytta.

Öster: grusgång till mellankyrkogården.

Söder: mellan övre kyrkogården och mellankyrkogården är det en gjuten trappa i sydöst med enkel ledstång i järn. Trappan leder ner till en grusgång på mellankyrkogården och övergår i en granittrappa mot söder.

Kyrkan med de flankerande grindarna in till kyrkogården och kvarter A norr och söder om kyrkan.

Vegetation

Träd i trädkransen. Ca 0,9 m höga klippta rygghäckar av tuja, i kvarter A enbart en häck i väst/östlig riktning, i kvarter B både i väst/östlig och nord/sydlig riktning. I mitten av kvarter B är det fyra rygghäckar som består av liguster. En ek har ersatt ett stort träd i söder. Två höga tujor står vid en grav. En stor lind står nordöst om kyrkans kor.

Gångsystem

En gång med krossgrus går runt kvarter B och mynnar ut i västra grinden vid kyrkan samt till mellankyrkogården. I höjd med kyrkans sydportal går en nord/sydlig mittgång.

Gravvårdstyper

Öster om kyrkan ligger en kalkstenshäll med det tidigaste årtalet 1825. Gravplatsen är omgiven av ett sentida staket i järnsmide. Bland enskilda gravvårdar märks även ett s k avbrutet livsträd från 1892. Det är förhållandevis många gravvårdar från sent 1800-tal. Grav nr B 45 är en av de största familjegravarna i länet med sina 32 gravvårdar. Då det idag saknas omgärdning eller avvikande marktäckning är det svårt att se sambandet mellan alla gravvårdar. I kvarter B finns två gravar kvar med stenram.

Sentida gravstaket och äldre kalkstenshäll. Del av familjegraven B 45.

Byggnader

Pannrum, se allmänna beskrivningen.

Övrigt

I väster och öster finns en fyrkantig brunn murad av kalksten med soptunnor och vaser.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarterens ålderdomliga karaktär med de höga gravvårdarna har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Det finns även relativt många gravvårdar bevarade från sent 1800-tal. Bland enskilda gravvårdar märks en gravhäll från 1825 i kalksten och med ett omgivande sentida staket i järnsmide. Till gravvårdar av speciell typ hör även ett avbrutet livsträd. Grav nr B 45 är en av länets största familjegravar och av mycket högt kulturhistoriskt värde, trots avsaknad av omgärdning och speciell marktäckning. Bland gravvårdarna märks här tre s k bautastenar och en kolonn. Flera av vårdarna utgörs av liggare. Bland titlar i denna familjegrav märks fabrikören, auditör, öfverjägmästare, v häradshövding och trotjänarinnan. Det finns två gravar omgärdade med stenram som visar på en gravtyp som tidigare varit mycket vanlig. De är nu grästäckta, men har säkerligen varit täckta med grus. Stenram som omgärdning verkar ha blivit mycket vanligt på länets kyrkogårdar från framför allt 1920-talet och hör samman med grustäckning.

Grusgångar och häcksystem är viktiga för kyrkogårdens struktur.

Mellankyrkogården. Kvarter D och E, gravplats nr D ? och E ?.

Vid inventeringstillfället fanns ingen gravkarta att tillgå, varför numrering saknas. Kvarter D ligger i norr och kvarter E i söder. Kvarteren utgör den s k mellankyrkogården och ligger något lägre. I väster finns övre kyrkogården, i norr landsvägen, i öster nedre kyrkogården och i söder delar av nya kyrkogården.

Allmän karaktär

Sluten karaktär genom de höga tujahäckarna i ytterkanterna. Hängaskarna är speciella för dessa båda kvarter. Rygghäckarna bidrar till en strikt karaktär. Liksom på övre kyrkogården är karaktären något ålderdomlig bl a genom de höga gravvårdarna.

Kvarter E från sydväst med släkten Rääf af Smålands familjegrav.

Omgärdning

Väster: se övre kyrkogårdens östra mur.

Norr: en ca 0,5-1,2 m hög kallmurad stödmur av ca 0,3-1,0 m stor gråsten. I väster övergår den i övre kyrkogårdens nordmur.

Öster: mur saknas. Från mellankyrkogården är det en grässlänt ned mot nedre kyrkogården.

Söder: en ca 0,8-1,5 m hög kallmurad stödmur av ca 0,3-0,5 m stor gråsten.

Ingångar

Väster: en gång samt i sydväst en gjuten trappa till övre kyrkogården.

Öster: trappa till nedre kyrkogården.

Vegetation

Träd i trädkransen. Tre hängaskar i kvarter E varav två vid en större familjegrav. En hängask i kvarter D. Häckar i kvarter D: tre rygghäckar av tuja varav en utmed öst/västliga mittgången, en som rygghäck i norr och en i väster samt fyra rygghäckar i nord/sydlig riktning – från väster räknat en ca 1,2 m hög tujahäck, ölandstok ?, berberis och häckoxbär. Häckar i kvarter E: två rygghäckar av tuja varav en utmed öst/västliga mittgången och en i väster. Fyra rygghäckar i nord/sydlig riktning – från väster räknat en ca 1,2 m hög tuja, ca 0,8 m hög häckoxbär, berberis och häckoxbär.

Gångsystem

En gång belagd med krossgrus går runt kvarteret med en öst/västlig mittgång. Delvis övervuxna gångar av cementsten går inne i kvarteren.

Gravvårdstyper

Linjegravar i mitten av kvarter D med datering från öst mot väst. Några barngravar finns i det inre av kvarter E. Begravningar i huvudsak från 1920-talet och framåt, med enstaka gravvårdar från sent 1800-tal. Släkten Rääf af Småland har en stor familjegrav omgärdad av järnsmidesstaket. Här finns bl a en gravvård i form av en öppen bok. Intill finns en hög gravvård med porträttmedaljong av brons. I kvarteren i övrigt är det varierande typer av gravvårdar, mestadels i svart, röd eller grå granit.

Gravvård med porträttmedaljong.

Gravvård för en skogvaktare.

Byggnader

–

Övrigt

I grässlätten i öster står ett räcke av järnsmide som skydd över förvaringsrummet i slätten. Smidet är utformat som norra grinden i nedre kyrkogården.

Kulturhistorisk bedömning

Mellankyrkogårdens ålderdomliga karaktär har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Till detta bidrar en del äldre gravvårdar. Bland enskilda gravanläggningar märks speciellt familjegraven för Rääf af Småland med bevarat staket av järnsmide. Markering av mer påkostade familjegravar genom bl a staket i järnsmide eller gjutjärn var tidigare vanligt, men dessa staket har ofta tagits bort och kvarvarande staket har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Av mycket stort kulturhistoriskt intresse är även de bevarade delarna av linjegravssystemet. Systemet med linjegravar växer fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravingarna skedde på linje vartefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra

familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebar systemet troligen inte någon direkt ”statuskillnad”, men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Det är av stor vikt att man kan utläsa i vilken ordning gravläggningarna har skett. Hängaskarna är en typ av s k sorgeträd som tidigare varit mycket omtyckt och som skänker mellankyrkogården en särskild karaktär. De höga tujahäckarna är rumsskapande och grusgångarna bidrar till att tydliggöra strukturen.

Nedre kyrkogården, kvarter F, G, H, K och L, gravplats nr F 178-?, G 249-328 ?, H 350-387, K 400-427 och L 430-457.

Den nedre kyrkogården utgörs av kvarteren F mitt på norra delen, G mitt på södra delen, H utmed östra muren, K utmed norra muren och L utmed södra muren med gravplats nr F 178-?, G 249-328 ?, H 350-387, K 400-427 och L 430-457. Den ligger lägre än mellankyrkogården i väster. Landsväg i norr och öppen mark i öster och söder.

Allmän karaktär

Ryggäckarna skapar en strikt karaktär. Relativt enhetliga gravvårdar utan större familjegravar.

Nedre kyrkogården, kvarter F från nordväst.

Omgärdning

Väster: grässlänt upp mot mellankyrkogården.

Norr: en ca 0,8-1,0 m hög halvmur av ca 0,3-1,0 m stora tuktade gråstenar, ofta med stora stenar i botten.

Öster: en ca 0,9-1,5 m hög halvmur av ca 0,3-1,0 m stora tuktade gråstenar, ofta med stora stenar i botten.

Söder: en ca 0,5-1,5 m hög halvmur av ca 0,3-1,0 m stora tuktade gråstenar, ofta med stora stenar i botten.

Ingångar

Väster: granittrappa till mellankyrkogården med enkla ledstänger av svartmålat järn.

Norr: pargrind av järnsmide i nordvästra hörnet. Spjälor och rakt krön med meanderbård.

Fyrkantiga grindstolpar av granit med svagt avfasat krön med kors i järnsmide.

Söder: grusgång i sydvästra hörnet.

Vegetation

Träden i trädkransen. Två stycken ca 1,3 m höga tujahäckar står som rygghäckar vid den öst/västliga mittgången med öppningar till de plattlagda gångarna i mitten av kvarter F och G. Två låga rygghäckar av häckoxbär finns i norr respektive söder. Rygghäckar inne i kvarter F: fyra rygghäckar i nord/sydlig riktning – från väster ölandstok, två stycken ligusterhäckar och en ölandstok. Rygghäckar inne i kvarter G är desamma som i kvarter F.

Gångsystem

En gång med krossgrus runt kyrkogården med en rad gravar vid muren i norr, öster och söder. En öst/västlig mittgång.

Gravvårdstyper

Inre delarna av kvarter G kan bestå av linjegravvårdar från 1940- och 1950-talen.

Urngravplatser i del av kvarter L. I allmänhet är det låga och breda vårdar på nedre kyrkogården.

S k avbrutet livsträd i form av en stubbe.

Gravvård för "förra hushållerskan".

Byggnader

–

Övrigt

I fonden i öster står ett brunt träkors. I väster finns ett fyrkantigt brunnskar i kalksten med vaser och soptunnor.

Kulturhistorisk bedömning

Nedre kyrkogården har kvar mycket av sin ursprungliga karaktär och till detta bidrar bl a grusgångarna, som har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Detta gäller även resterna av

linjegravssystemet. Systemet med linjegravar växer fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravningarna skedde på linje vartefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebar systemet troligen inte någon direkt ”statuskillnad”, men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Det är av stor vikt att man kan utläsa i vilken ordning gravläggningarna har skett. Det finns två gravar omgärdade med stenram som visar på en gravtyp som tidigare varit mycket vanlig. De är nu grästäckta, men har säkerligen varit täckta med grus. Stenram som omgärdning verkar ha blivit mycket vanligt på länets kyrkogårdar från framför allt 1920-talet och hör samman med grustäckning. Enskilda gravvårdar kan ha ett kulturhistoriskt värde bl a genom angivna titlar, som säger mycket om en trakts näringsliv och sociala uppbyggnad. På nedre kyrkogården är det en stor variation av titlar och här märks bl a förra hushållerskan, förbundsordförande, omnibussägare och lantbrukare.

Ryghäckarna bidrar till den strikta karaktären.

Nya kyrkogården, kvarter M och N, gravplats nr M? och N 1-173.

Nya kyrkogården utgörs av kvarter M och N med gravplats nr M? (kvarteret är ej ianspråktaget) och N 1-173. Nya kyrkogården ligger söder om övre kyrkogården och mellankyrkogården med minneslunden i väster, och öppen mark i öster och söder.

Allmän karaktär

Öppen karaktär då ryghäckar saknas utom vid mittgången. I kvarter N står de flesta vårdarna med textsidan mot öster. I kvarter M saknas gravvårdar.

Omgärdning

Väster: en upp till ca 0,7 m hög stödmur av ca 0,2-0,5 m stora gråstenar.

Norr: övre kyrkogårdens och mellankyrkogårdens sydmur.

Söder: en ca 0,7-0,9 m hög stödmur av ca 0,2-0,5 m stora gråstenar. På murkrönet växer en häck av häckoxbär. Muren vinklar av på mitten.

Ingångar

Väster: grusgång från parkeringen i väster

Norr: trappa till övre kyrkogården och i nordöst en gång från nedre kyrkogården.

Vegetation

Träden i trädkransen. Två ca 1,1 m höga åsklippta idegranshäckar står som ryghäckar utmed den nord/sydliga mittgången.

Gångsystem

En gång med krossgrus går runt den del av kyrkogården som används, kvarter N, samt i norr i kvarter M. Den västra delen utgör en nord/sydlig mittgång. En rad gravar invid begränsningen i öster och norr.

Gravvårdstyper

Låga och breda vårdar av röd eller grå granit, enstaka av svart granit. Gravläggningar från 1976 och framåt. Urngravar i öster.

Nya kyrkogården, kvarter M från nordväst. Kvarteret är ännu obelagt och i bakgrunden syns en av de två idegranshäckar som markerar kvarterets mittaxel.

Byggnader

–

Övrigt

–

Kulturhistorisk bedömning

Enhetligheten i kvarter N har ett visst kulturhistoriskt värde.

Källor:

Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1-3, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.
Hansson, Hans-Erik m fl. Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet. 2002.
Kulturhistorisk inventering av kyrkor och kyrkomiljöer utförd av Östergötlands länsmuseum 2003-
Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering. Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
Räaf L F. Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergötland. Fjärde delen. Örebro 1865.
Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.
Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter –

www.lantmateriet.se.

www.ostergotlandslansmuseum.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen ”onumr. S om 042”. Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer.

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen ”granit” används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

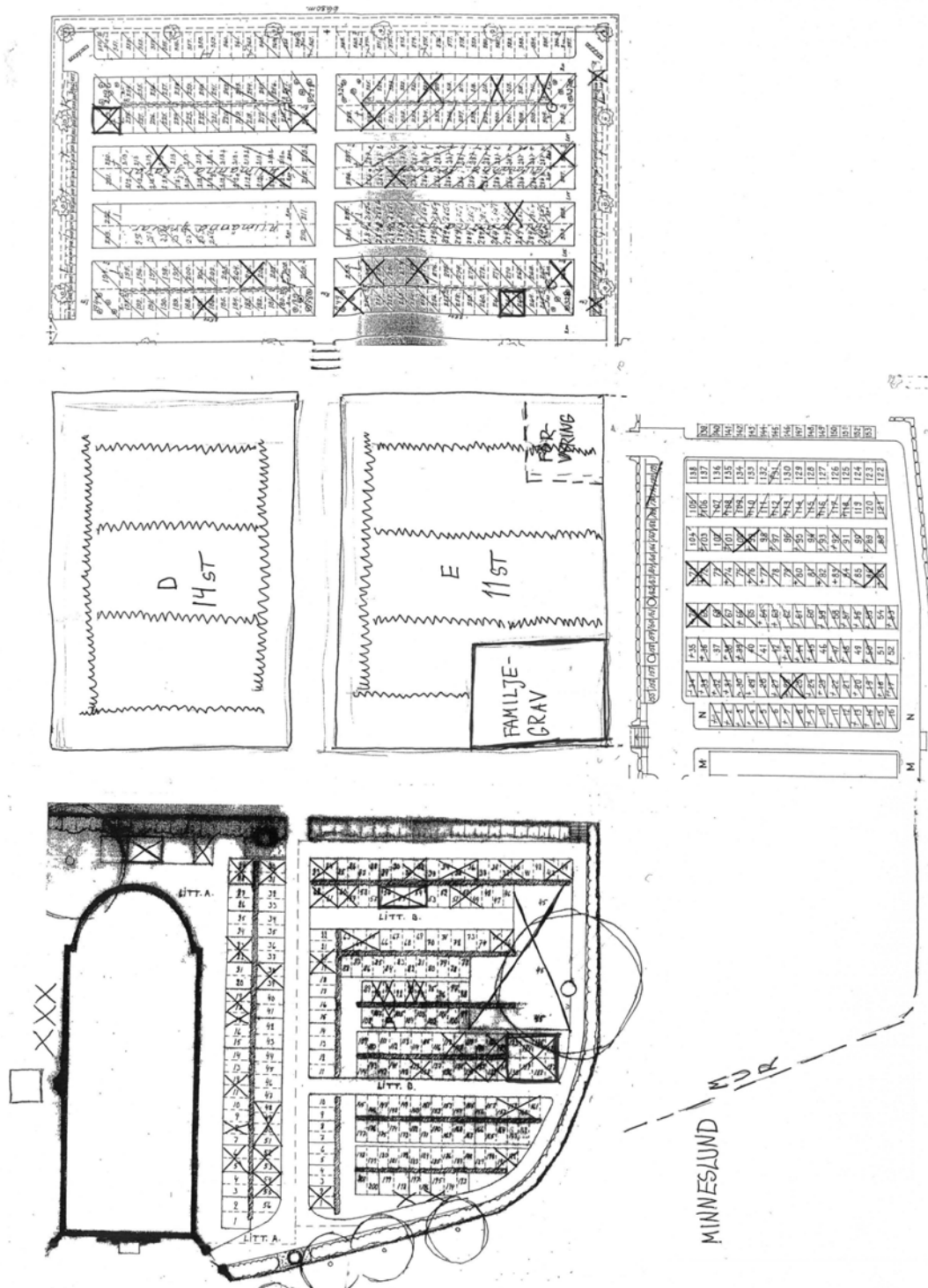
Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Sunds kyrkogård. Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse

X

Gravar med omgärddning är markerade med en fyrkant.

Norr är till vänster i bild med kyrkans ingång i väster.

Kartan är sammansatt av olika gravkartor med olika skala. Vid inventeringstillfället fanns inte tillgång till karta för mellankyrkogården, kvarter D och E, som här är inlagd som en skiss.